

KIMYADAN ŞAĞIRDLƏRİN MÜSTƏQİL İŞLƏRİNİN TƏŞKİLİNƏ AID TAPŞIRIQLAR

Ə.N.Qurbanov, V.Ə.Qurbanov, G.F.Hüseynova, L.S.İbrahimli

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Son illər kimyanın tədrisi həyatla, istehsalatla sıx əlaqəli şəkildə öyrənilir. Sənaye, kənd təsərrüfatı metallurgiya və digər istehsal sahələri ilə sıx əlaqəli şəkildə öyrənilir. Bu şagirdləri istehsalata hazırlayır. Bundan başqa kimyadan tədris proqramı daim təkmirlənir. Yeni tədris planlarında mövzulara aid çalışmaların, tipik hesablamaların aparılması nəzərdə tutulur. Şagirdlər müstəqil olaraq hər bir mövzuya aid tapşırıqları icra etmək bacarığı qazanmalıdır. Məqalədə bu və buna yaxın olan məqalələr təhlil edilir.

Müəllim məktəb kimya kursunun tədrisində hesablama, çevrilmə tapşırıqlarının yerinə yetirməsinə xüsusi fikir verməli, bu sahədə şagirdlərin müstəqil işlərinə xüsusi fikir verməlidir. Bu hal şagirdləri istehsalata hazırlayır, onlarda kimyaya marağı artırır.

Şagirdlərin müstəqil işlərində əsas yeri onların materialda əsas prosesləri seçməsi, şəkil, qrafikləri təhlil etmək bacarıqlarına nail olmalıdır. Maddələr arasında genetik əlaqənin cədvəllərdən istifadə etməklə müəyyənləşdirmək qabiliyyətinə nail olmalıdır. Müəyyən mövzunu öyrənərkən onu öyrənilmiş materialla müqayisə etmək, ümumiləşdirmə aparmaq, bir və ya bir neçə mövzu üzrə nəticə çıxarmaq, sxem tərtib etmək, mövzuya aid cədvəl qrafik tərtib etmək və onları analiz etmək bacarığı aşılamalıdır.

Müəyyən müstəqil vərdişlər və sistemlər yaratmağı bacaran şagird mövzuya aid lüğət tərtib etməyi, ayrı-ayrı mövzuları müstəqil öyrənmək, tapşırıq hazırlamaq, konspekt tərtib etmək və s. bacarıqları qazanmalıdır. Bunlardan bəzilərini nəzərdən keçirək:

- Planın tərtib edilməsi. Bu şagirdlərin müstəqil işinin mürəkkəb formasıdır. Burada şagird öyrəndiyi materialda əsas fikiri tutmalı, onun ardıcıl izahını verməlidir. İzahat aydın, sadə olmalı, dərslikdə olan hər bir mövzuya aid, onun hər bir hissəsinə aid material verilməlidir. Bu müstəqil işdə əsasdır.
- Şagirdlərdə öyrənilən materialın müqayisə olunmasına nail olmalıdır. Mövzudan asılı olaraq hər bir müəllim materiala uyğun müqayisə aparmağı konkret misallarla izah etməli və şagirdlərdə buna marağ yaratmalıdır. Şagirdlər öyrənilən materialın oxşar və fərqli cəhətlərini müstəqil olaraq müəyyən etməlidir.

Şagirdlər halogenlər mövzusunı öyrənərkən, mövzunu dərslikdən oxuyur

və aşağıdakı suallara cavablar hazırlayırlar:

- Flüor, xlor, brom və yodun hansı ümumi xassələri vardır?
- Halogenlər qrupunda elementlər nə ilə fərqlənir. Onların əsas nə ilə fərqlənir. Onların əsas xüsusiyyəti nədir?
- Halogenlər qrupunda xassələrin dəyişməsində hansı qanunauyğunluq vardır?

Göstərilən materialı təhlil etmək üçün şagirdlər sxem tərtib etməli cədvəl və diaqramlar quraraq izahat verməlidirlər.

Şagirdlər müstəqil dərslərdə olan materialı öyrənərək konkret maddələrə aid, məsələn nitrat turşusuna aid cədvəl, sxem tərtib etməlidirlər. Bunun praktik məşğələ dərslərində xüsusi əhəmiyyəti var. Bu tip sxemləri tərtib etməklə müqayisə aparmaq və aydın təhlil aparmaqla şagirdlər hər bir proses haqqında müstəqil elmi fikirlər söyləyirlər.

Cədvəl 1. Nitrat turşusunun metallara təsiri.

Turşunun qatılığı	Metal	Kimyəvi reaksiya
durdu HNO ₃	Aktiv metallar K-dən Ni-ə qədər	$10\overset{+5}{\text{HNO}_3} + 4\overset{0}{\text{Ca}} \rightarrow \overset{+2}{\text{Ca}}(\overset{-3}{\text{NO}_3})_2 + \overset{-3}{\text{NH}_4}\overset{-3}{\text{NO}_3} + \overset{0}{\text{H}_2\text{O}}$
durdu HNO ₃	Az aktiv metallarla: Ni – dən Pt-nə qədər	$8\overset{+5}{\text{HNO}_3} + 3\overset{0}{\text{Cu}} \rightarrow 3\overset{+2}{\text{Cu}}(\overset{-3}{\text{NO}_3})_2 + 2\overset{+2}{\text{NO}} + 4\overset{0}{\text{H}_2\text{O}}$
Qatı HNO ₃	Aktiv metallar K-dən Al-a qədər	$4\overset{0}{\text{Mg}} + 10\overset{+5}{\text{HNO}_3} \rightarrow 4\overset{+2}{\text{Mg}}(\overset{-3}{\text{NO}_3})_2 + \overset{+1}{\text{N}_2}\text{O} + 5\overset{0}{\text{H}_2\text{O}}$
	Az aktiv metallarla: Zn-dən, Pt-ə qədər	$4\overset{+5}{\text{HNO}_3} + \overset{0}{\text{Pb}} \rightarrow \overset{+2}{\text{Pb}}(\overset{-3}{\text{NO}_3})_2 + 2\overset{+4}{\text{NO}_2} + 2\overset{0}{\text{H}_2\text{O}}$
	Fe, Cr, Pt, Al, Au və s.	Təsir etmir.

Cədvəl 1-dən istifadə edərək şagirdlər müstəqil olaraq metalların nitrat turşusu ilə qarşılıqlı təsirini təhlil edir və ümumiləşdirmə aparırlar.

Dərslük və ya əlavə ədəbiyyatdan istifadə edərək şagirdlərin müstəqil işlərinə aid bacarıqlara aşağıdakıları həyata keçirməklə nail olmaq olar:

- Uzun müddətli hazırlıq.
  - Şagirdlər əvvəlcə sadə bacarıq və vərdislərə nail olmalıdır.
  - Şagirdlərdə davamlı vərdislər yaranmalı və dərslük üzərində işləmək vərdislərinə nail olmalıdır. Buna isə işlənmiş sistem əsasında nail olmaq olar.
- Nəzəri materialı mənimsədikdən sonra onu laboratoriya məşğələlərində

möhkəmləndirmək, cihazlarla işləmək vərdişi qazanmaq zəruridir. Bunlar qazanılan biliklərin möhkəmləndirilməsi və şagirdlərin biliklərini sistemləşdirir. Şagirdlərin müstəqil işləri onlarda qazanılan bilikləri müəyyən etməyə imkan verir:

- Şagirdlərdə biliklərin müəyyən edilməsi, tapşırığın məqsədi, onun mahiyyəti və icra ardıcılığı nəzərə alınmalıdır;
  - Verilən tapşırıqda yeni material olarsa, tapşırıq tədqiqat xarakteri daşıyarsa, şagirdlər üçün tanışlıq marağı yaradırsa müstəqil axtarışlar tələb edir.
  - Müstəqil işin nəticələri izahat, reaksiya tənliyi, xüsusi qeydlər, şəkil və sxemlər şəkilində fiksasiya olunmalıdır;
  - Dərsin sonunda şagirdlərin müstəqil işi qiymətləndirilir.
- Şagirdlərin müstəqil işlərinə aid bəzi sxemləri nəzərdən keçirək:

1. He atomunda elektronlar necə yerləşir?

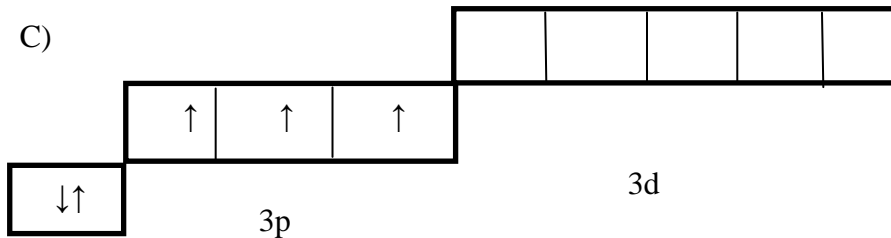
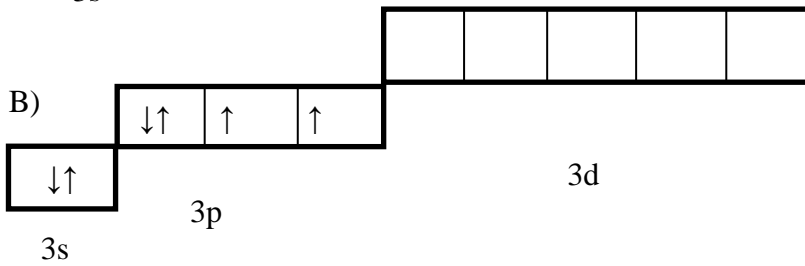
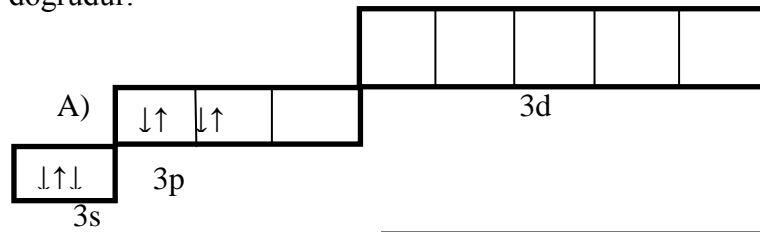

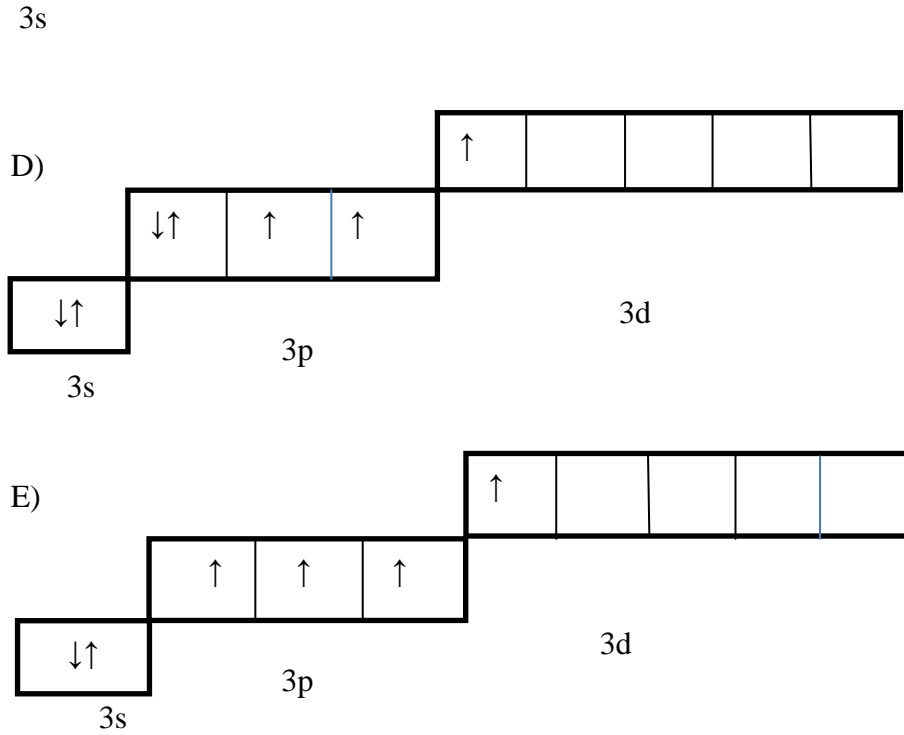
A)

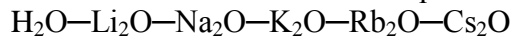
B)

2. Verilən elektron konfigurasiyasından hansı atomun normal halı üçün doğrudur.

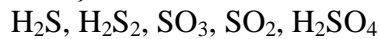
3. Verilən sırada rəbitənin ionluq dərəcəsi necə dəyişir?

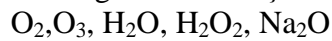
4. Hidridlərdə elementlərin elektromənfiyyətini göstərin.

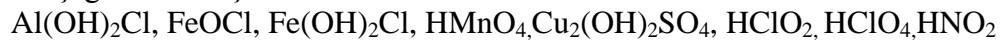
5. Birləşmələrdə kükürdün oksidləşmə dərəcəsinə göstərin:

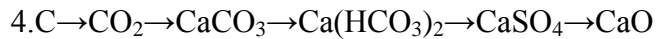
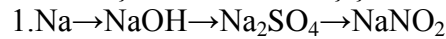
6. Oksigenin oksidləşmə dərəcəsinə təyin edin.

7. Aşağıdakı birləşmələri adlandırın:

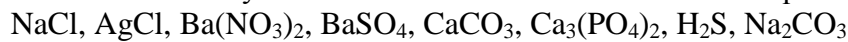
8. Sxem şəkilində verilmiş çevrilmələrini reaksiya tənliklərini yazın:

5. Verilən birləşmələri necə almaq olar?

6. Mübadilə reaksiyası ilə verilən maddələrdən hansını almaq olar:

7.Məhlulda hansı maddələr oxşar xassə göstərir:

NaCl, HCl, H₂SO₄, Ca(OH)₂, KOH, Na₂CO₃, AlCl

8.Duzlardan hansı hidroliz edir:

Na₂SO₄, Al(NO₃)₃, CaCl₂, FeCl₃, Zn(NO₃)₂

Cavabları cədvəl şəklində verin.

9.Verilən maddə məhlullarından hansı qələvi xassəlidir:

Na₂CO₃, Ca(OH)₂, AlCl₃, (NH₄)₂SO₄.

10.Aşağıdakı reaksiyalarını tamamlayın və ion tənliklərini yazın və əmsallaşdırın:

BaCl₂+H₂SO₄→

Pb(NO₃)₂+KI→

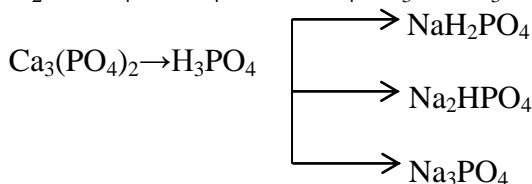
Pb(NO₃)₂+Na₂CO₃→

Al₂(SO₄)₃+Na₃PO₄→

AlCl₃+Na₂CO₃→

11.Çevrilmələri tamamlayın:

N₂→NH₄→NH₄OH→NH₄NO₃→NH₃→N₂

Tapşırıqları həll etmək üçün proqram üzrə materialı mənimsədikcə həyata keçirilir. Şagirdlərdə kimyadan müstəqil işləri icra etmək və ümumiləşdirmələr aparmaq bacarığı formalaşır. IX sinifdə kimyanı öyrənərkən VII-VIII siniflərdə keçirilən materiallar üzrə müstəqil çalışmalar aparılmaqla şagirdlərin bilikləri sistemləşdirilir. Şagirdlər keçirilən mövzular üzrə müstəqil tapşırıqlar icra etməklə istehsalata maraqları artır.

VII-VIII siniflərdə öyrənilən material əsasında şagirdlər aşağıdakıları dərinlən öyrənir və sonrakı dərslərdə ondan istifadə edirlər:

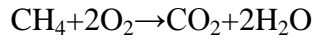
Şagirdlər atom-molekul təlimi əsasında “parçalanma”, “birləşmə” və “əvəzetmə” reaksiyalarını, metal hidrosidləri, turşu, əsas və duzlara aid müstəqil çalışmalar icra etmək vərdişləri qazanırlar.

Şagirdlər valentliyə əsasən formulların tərtibi, formul verildikdə elementlərin valentliyinin təyini yaxşı öyrənə bilirlər.

Şagirdlər öyrəndikləri material əsasında laboratoriya işlərinin yerinə yetirilməsində çətinlik çəkmirlər. Onlarda eyni bir maddənin müxtəlif olması onlar üçün aydın olur. Məsələn:

2H₂S+3O₂→2SO₂+2H₂O (Oksigen artığı olduqda)

2H₂S+O₂→2S+2H₂O (Oksigen çatmır)

Müstəqil işlər bilik mənbəyidir. Şagirdlərin biliklərinin təkmilləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsində, onlarda bacarıq və vərdişlərin formalaşmasında əsas yer tutur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. V.M.Abbasov. 7,8,9-cu siniflər üçün dərslik. Bakı, 2014
2. M.A. Gauchanova. Задания для самостоятельной работы учащихся по химии М; 1982, 47с.
3. P.G. Иванова. Система самостоятельных работ учащихся, при изучении Неорганической химии .М, 1983, 188 с.
4. R.Y. Əliyev, Ə.T. Əzizov. Kimyanın tədrisi metodikası. Bakı, 2006, II hissə
5. Ə.N. Qurbanov və b. Kimyanın tədrisi metodikası praktikumu. Bakı, 2014. 460 s.
6. A.M. Раздеекин об организации самостоятельной работы химия в школе. 2016, №9, с.15
7. M.A. Оржековский. О самостоятельной постановка целей познания и их достижения // химия в школе 2017.

А.Н. Гурбанов, В.Н. Гурбанова, Г.Ф. Гусейнова, Л.С.Ибрагимли

Задачи для организации самостоятельной работы учащихся по химии

РЕЗЮМЕ

В последние годы преподавание химии тесно изучалось с жизнью и производством. Он тесно связан с промышленными, сельскохозяйственными, металлургическими и другими отраслями промышленности. Он готовит студентов к производству. Кроме того, учебная программа по химии постоянно совершенствуется. В новой учебной программе планируется провести типовые расчеты по темам. Студенты должны получить возможность самостоятельно выполнять задачи, назначенные каждой теме самостоятельно. Эта статья и статьи, тесно связанные, анализируются.

A.M. Gurbanov, V.A. Kurbanov, G.F.Huseynova, L.S.Ibrahimli

Tasks for organizing independent work of students from chemistry

SUMMARY

In recent years, chemistry teaching has been studied closely with life and production. It is closely related to industrial, agricultural, metallurgical and other industries. It prepares students for production. In addition, the chemistry curriculum is constantly improving. In the new curriculum it is planned to carry out typical calculations on topics. Students must gain the ability to independently perform tasks on each topic. This article analyzes this and related articles.

Açar sözlər: istehsalat, müstəqil, plan, metal, elektron, ion, rabitə, reaksiya.

Ключевые слова: производство, независимый, план, металл, электрон, ион, связь, реакция.

Key words: production, independent, plan, metal, electronics, ion, communication, reaction.